

Research Article

A Comparative Study of the Method of the Holy Quran and the Two Testaments in Purifying the Soul from the Vice of Envy

Jhaleh Anzari¹, Razieh Shirini^{2*}, Asker Babazadeh³

Abstract

Purification of the soul is one of the tools that transforms human life in various dimensions of belief and practice and gives it a divine form. Man must fight against vices and prepare the soul for the development of moral virtues. In this article, the method of the Quran and the Two Testaments in purifying the soul from the vice of envy is examined using a comparative method. The findings of the research show that the Quran and the Testaments are in line with each other regarding the necessity of eliminating envy in moral generalities, but in the Quran, this issue is designed comprehensively in harmony with all aspects of human life and in accordance with his natural desires to achieve happiness in this world and the hereafter. The Holy Quran's solution to eliminate envy is to recommend monotheistic knowledge, recognize the disease of envy and prevent it from being infected with it. In the next stage, if envy is infected and this disease occurs, the first step is to know God and gain knowledge. This knowledge includes several layers: belief in divine gifts, belief in the evil and ultimately the evil of this disease, belief and attention to God's knowledge and wisdom, increasing the spirit of contentment, seeking virtue and reforming the hereafter, which is foreseen to combat envy, but it is not expressed in the Testaments to such a complete and comprehensive extent, and the only solution in the Testaments to eliminate envy is to encourage contentment, reading prayers, and the Holy Bible to combat envy.

Keywords: Purification of the soul, Moral vices, Envy, Quran, Testaments

How to Cite: Anzari J, Shirini R, Babazadeh A., A Comparative Study of the Method of the Holy Quran and the Two Testaments in Purifying the Soul from the Vice of Envy, Journal of Quranic Studies Quarterly, 2025;16(61): 119-137.

1. PhD Student, Khoy Branch, Islamic Azad University, Borujerd, Iran

2. Associate Professor, Department of Education, Salmas Branch, Islamic Azad University, Salmas, Iran

3. Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Humanities, University of Sciences and the Holy Quran, Qom, Iran

بررسی تطبیقی روش قرآن کریم و عهدین در تهذیب نفس از رذیلت حسد

ژاله انظاری^۱، راضیه شیرینی^۲، عسکر بابازاده^۳

چکیده

تهذیب نفس، یکی از ابزارهای است که زندگی انسان را در ابعاد مختلف اعتقادی و عملی متحول و به آن شکل الهی می‌بخشد. انسان باید با رذیلت‌ها مبارزه کرده و نفس را برای رشد فضایل اخلاقی آماده نماید. در مقاله حاضر با روش تطبیقی به بررسی روش قرآن و عهدین در تهذیب نفس از رذیله حسد پرداخته می‌شود. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که قرآن و عهدین در مورد لزوم زدودن حسد در کلیات اخلاقی با هم همسو می‌باشند ولی در قرآن این موضوع به صورت جامع هماهنگ با تمام ابعاد زندگی انسان و منطبق با خواسته‌های فطری او جهت نیل به سعادت دنیا و آخرت طراحی شده، راهکار قرآن کریم برای از بین بردن حسد، توصیه به معرفت توحیدی، شناخت بیماری حسد و پیشگیری از ابتلا به آن است، در مرحله بعدی در صورت ابتلا به حسد و بروز این بیماری، نخستین گام شناخت خداوند و معرفت زایی است، این معرفت چندین لایه را شامل می‌شود: باور به عطایای الهی، اعتقاد به شر و سرانجام‌پلیدی این بیماری، باورمندی و توجه به علم و حکمت خداوند، افزایش روحیه قناعت، طلب فضیلت و اصلاح آخرت است که برای مبارزه با حسد پیش بینی شده است، اما در عهدین در این حد کامل و جامع بیان نشده است و تنها راهکار عهدین برای از بین بردن حسد، تشویق بر قناعت، خواندن دعا، کتاب مقدس برای مبارزه با حسادت است.

واژگان کلیدی: تهذیب نفس، رذایل اخلاقی، حسد، قرآن، عهدین

۱. دانشجوی دکتری، واحد خوی، دانشگاه آزاد اسلامی، بروجرد، ایران

۲. دانشیار گروه معارف، واحد سلماس، دانشگاه آزاد اسلامی، سلماس، ایران

۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، علوم انسانی، دانشگاه علوم و قرآن کریم، قم، ایران

مقدمه و بیان مسئله

تهذیب نفس موجب رشد، سعادت، تکامل و خوشبختی انسان‌ها در دنیا و آخرت می‌شود، از همین‌رو در میان ادیان مورد توجه بوده و زمینه‌ساز گسترش همه مفاهیم اخلاقی دیگر است. از طرف دیگر یکی از مهمترین اهداف بعثت انبیا و نزول کتب آسمانی، تعلیم راه و روش تهذیب نفس به انسانها بوده است؛ به همین دلیل پیامبران در دوره حیاتشان می‌کوشیدند تا انسان‌ها را از راه تهذیب نفس به سعادت و کمال برسانند.

قرآن و عهدین بر تشبیه انسان به خداوند و الگو قرار دادن افعال او در آراستگی اخلاقی تأکید دارند. در بخش نمونه‌ها و مصادیق ارزش‌ها و ضد ارزش‌ها اخلاقی نیز همین توافق و هماهنگی وجود دارد، این مقاله با رویکردی بررسی تطبیقی میان قرآن و عهدین در پی بررسی روش قرآن کریم و عهدین در تهذیب نفس است در این مقاله با مراجعه به قرآن و عهدین، میزان انعکاس اصل تهذیب نفس از رذایل اخلاقی در این دو دین الهی را مورد کاوش قرار داده و از میان رذایل گسترده مانند خودخواهی، پیروی از هوای نفس، خودبینی، کبر، نخوت، دروغ، حسد، بخل، حب دنیا، غیبت، تهمت، ریا و هر گناه و نافرمانی‌ای که خدای متعال نسبت به آن غضب می‌نماید، روش‌های تهذیب ردیلت اخلاقی حسد را به‌طور خاص و به‌صورت تطبیقی در کتاب‌های قرآن کریم و عهدین مورد بررسی قرار داده می‌شود. لذا در این مقاله به دنبال پاسخ به دو سؤال اصلی هستیم: نگاه قرآن و عهدین نسبت به حسد چگونه است؟ روش‌های ارائه شده قرآن و عهدین درباره زدودن این رذیله چگونه است؟

پیشینه تحقیق

بررسی تطبیقی جایگاه فضایل و رذایل اخلاقی در ادیان پیشینه بسیار دارد و نگارنده در این مسئله به‌طور ویژه به روش زدودن رذیلت حسد پرداخته، بدین منظور ابتدا نظریات و آراء مختلف در روش‌های زدودن رذایل اخلاقی در قرآن و عهدین مورد بررسی قرار گرفته، سپس پاسخ صحیح مسئله و بیان روش‌های زدودن رذیلت حسد مطرح گردیده است، صادق نیا (۱۳۸۲) در پایان‌نامه خود با عنوان «جایگاه شریعت در عهدین و قرآن» و شمس (۱۳۷۸) در پایان‌نامه خود با عنوان «علم و قدرت خداوند در قرآن و عهدین» و رضائیان (۱۳۷۹) در پایان‌نامه‌ای تحت عنوان «سعادت و شقاوت از دیدگاه قرآن و عهدین»، به مطالعات تطبیقی موضوعات قرآن و عهدینی پرداخته‌اند. ولی به مطالعه تطبیقی در زمینه زدودن رذیلت‌های اخلاقی و رذیلت حسد نپرداخته‌اند، همچنین تا به حال نگارش‌هایی نیز در زمینه رذیلت حسد صورت گرفته است، به‌عنوان نمونه مقاله «حسرت و حسادت در فرهنگ اخلاقیات و فلسفه اسلامی» از ضعاف بن آرون (۱۹۹۶) و مقاله «بازشناسی نقش حسد در روح و راه‌های پیشگیری و درمان آن» از زمانی (۱۳۸۹) و سید محمد حسین علم الهدی در مقاله «تحلیل روش قرآن کریم در

درمان حسد «(۱۳۹۴)، به این موضوع پرداخته‌اند، اما در این مقالات نیز بررسی تطبیقی در مورد زدودن رذیلت حسد بین قرآن و عهدین صورت نگرفته است. در نتیجه با توجه به این پیشینه‌ها تاکنون مطالعه‌ی نظام‌مندی در مورد روش‌های زدودن رذیلت اخلاقی حسد در قرآن و عهدین منتشر نشده است و غالب کارهای تطبیقی که در مورد قرآن و عهدین صورت گرفته است در حوزه‌ی کلام و تاریخ بوده است؛ بنابراین مقاله حاضر با تکیه بر آیات قرآن و مطالب عهدین با هدف استخراج و شناسایی روش‌های قرآنی و عهدین در تهذیب نفس، آن‌ها را مورد بحث قرار داده است.

مفهوم رذایل اخلاقی

رذیله از نظر لغوی به معنای پست و حقیر ذکر شده است. (ابن منظور، ۱۴۱۴، ص ۶۱۲) در مفردات، رذیله، عمل یا حرکت پست و ناپسند- صفت پست و ناپسند- فرومایگی و پستی (ضد فضیله) آمده است. (راغب اصفهانی، ۱۴۰۴، ص ۷۶) در اللغة العربیة المعاصر، رذیله چیزی ناپسند است، پست، شخص منزجر، زشت و مستحق تحقیر است (مختار عمر، ۱۴۲۹، ص ۶۲۸) و در قاموس محیط، رذیله به معنای، شریر، بدجنس، حیوان صفت آمده است. (فیروزآبادی، ۱۴۱۲، ص ۶۵) در علم اخلاق، رذیله به هر فعل و صفتی گفته می‌شود که مانع از صعود انسان به مراتب کمال شده و سد راه رسیدن فرد به سعادت و خوشبختی می‌شود. از جمله رذایل اخلاقی تکبر، حسد، بخل، دنیادوستی، نفاق و امثال آن است. (سادات، ۱۳۷۳، ص ۳۳) (در تعریف دیگری آمده که رذایل اخلاقی، حجاب‌های ظلمانی و پرده‌های تاریکی است که انسان را از درک حقایق و بهره‌مندی از فیوضات و معارف معنوی بازداشته، مانع کسب فضایل و برخورداری از نفحات رحمانی و اشارات قدسی می‌شود. (ابن عاشور، بی تا، ج ۱۲، ص ۲۸۵) بنابراین هر انسانی باید برای رسیدن به رشد و سعادت و کمال معنوی با هوای نفسش مبارزه کند و برای از بین بردن رذیلت‌های اخلاقی با این صفات بد مبارزه کند تا شیطان لعین نتوان بر او غلبه کند. (آلوسی، ۱۴۱۵، ج ۱۰، ص ۳۲۱) بنابراین با توجه تعریف پیشگفته، رذایل اخلاقی از سنخ افعال بوده که موجب می‌شود انسانها در نگاه دیگران خار و پست شده و از طرف دیگر نتواند مراتب کمال معنوی را طی نماید.

مفهوم حسد

حسد در علم اخلاق بدین صورت تعریف شده است: آرزو کردن زوال نعمت (خواه نعمت شرعی یا نعمت دنیایی) از کسی است که استحقاق آن را دارد و چه‌بسا با تلاش برای از بین بردن آن نعمت نیز همراه باشد. (راغب اصفهانی، ۱۴۰۴، ص ۲۳۴؛ ابن اثیر، ۱۳۶۷، ج ۱، ص ۳۸۳؛ نووی، ۱۳۷۹، ص ۴۶۶) (همچنین به معنای آرزوی ادامه یافتن فقدان نعمت، فقر، نقص و مانند آن، برای دیگری نیز ذکر

شده است (آلوسی، ۱۴۱۵، ج ۱۶، ص ۵۰۷) (سید قطب در تفسیر فی ظلال حسد را یک احساس روانی در مورد لطف خدا بر برخی از بندگان تعریف کرده است؛ که فرد آرزوی نابودی آن را دارد. (قطب، ۱۳۹۴، ج ۶، ص ۴۰۰۸)

در واقع، حسد روحیه خواری و خود کم بینی است که فرد حسود در خود می بیند که به دنبال آن آرزو می کند که نعمت واقعی یا خیالی را که فرد دیگر دارد، نداشته باشد، حال چه آن نعمت واقعی یا خیالی را خود داشته باشد یا نداشته باشد یا به او برسد یا نرسد. خمینی، ۱۳۷۱، ص ۱۰۵، نراقی، بی تا، ص ۳۴۷، غزالی، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۱۲۶) حقیقت این است که حسادت کینه ای نسبت به حسودان است و این ناشی از لطفی است که خداوند به حسادت شونده گان داده است. (البطاوی، ۱۳۹۸، ص ۲).

حسد از امراض نفسانیه و بدترین رذایل و خبیث ترین آن ها است. حسود پیوسته متألم و محزون است و اصلاً به محسود ضرری نمی رسد و حتی ثواب و حسنات وی زیاد هم می شود (نراقی، بی تا، ص ۳۶۲)

لزوم تهذیب نفس طبق آیات قرآن

تهذیب نفس مسئله ای است که در آیات قرآن بدان بسیار تأکید شده و به عنوان وظیفه بزرگ الهی از آن یاد شده است، زیرا که تهذیب نفس در انسان وی را به سعادت و رستگاری و خوشبختی می رساند. به عنوان مثال در سوره اعلی خداوند پس از یازده قسم چنین فرموده است: «قَدْ أَلَحَّ مَنْ تَزَكَّى» مسلماً رستگار می شود کسی که خود را تزکیه کند (اعلی، آیه ۱۴) بنابراین یگانه راه رستگاری انسان در گرو تهذیب و تزکیه نفس او از رذیلت و صفات ناپسند است و خلاف این راه برای انسان شکست و بدبختی را به همراه دارد.

تهذیب نفس از جمله اهداف پیامبران و انبیاست چنانچه در قرآن فرموده: «يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ» رسول فرستادیم تا آیات ما را بر شما بخواند و شما را تزکیه کند و حکمت و کتاب بیاموزد و آنچه را نمی دانستید به شما یاد دهد» (بقره / آیه ۱۵۱)

چنان که مشاهده می شود در این آیه خداوند تهذیب نفس را برای کسب فضایل و ملکات انسانی و زدودن رذیلت و صفات ناپسند در انسان مقدم دانسته است، با اینکه اگر بخواهیم از نظر طبیعی در نظر بگیریم تعلیم بر تزکیه اولویت دارد و مقدم است؛ اما بدین سبب که هدف نهایی تربیت است، خداوند در بسیاری از موارد تهذیب را بر تعلیم مقدم آورده است. (مکارم شیرازی، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۵۱۰)

بنابراین تهذیب نفس، خارج کردن نفس از هواهای نفسانی و سلطه شیاطین است.

لزوم تهذيب نفس در عهدین

مسیحیت نیز همانند دیگر ادیان الهی در جهت هدایت پیروان خود، آنان را از گرفتاری و سقوط در پرتگاه رذایل اخلاقی بیم می‌دهد و در شناساندن آن به مؤمنان تلاش می‌کند، به همین دلیل کتاب مقدس به تهذیب و تنبیه نفس توصیه می‌کند و آن را راهی برای تسلط بر نفس می‌داند. نظام اخلاقی اناجیل اربعه خلقت را نتیجه یک سرنوشت کور و تاریک نمی‌داند، بلکه به‌عنوان عملکرد یک خالق دوراندیش معرفی می‌کند که در آن زندگی جاودانه، «خدا کسانی را که به فرزند او ایمان بیاورند، نجات دهد و زندگی جاوید نصیبشان کند» (یوحنا: ۳: ۶۳)، دیدار خداوند، «خوشا به حال پاک‌دلان؛ زیرا خدا را خواهند دید» (متی: ۵: ۸)، پاداش آسمانی، «بلی شاد و مسرور باشید؛ زیرا در آسمان پاداش بزرگی در انتظارتان خواهد بود» (لوقا: ۶: ۲۳) همه این موارد می‌توانند به‌عنوان مصادیق رسیدن به ملکوت و وصول به امر الهی باشند. همچنین مخاطب فقرات اناجیل شخص یا گروه خاصی نیست و هدف نهایی کمال و سعادت در آن‌ها مجموعه خلقت هستی است و نهایتاً هدف نهایی این نظام، که با وجود خدا در ارتباط است، دارای جنبه‌ای مذهبی و معنوی است نه دنیوی؛ زیرا این هدف نهایی که با سعادت توأم است از سوی خدا تعیین شده و انسان را با او پیوند می‌دهد. قنبری، ۱۳۸۰، ص ۱۵۵)

بیشترین بشارتی که در تعالیم عیسی، به نیکوکاران، مؤمنان، ایثارگران، محبت‌کنندگان، سخاوتمندان، دوستان خدا و مسیح داده می‌شود، «ملکوت الهی» است. مسیح به صراحت می‌فرماید: «خوشا به حال آنان که نیاز خود را به خدا احساس می‌کنند؛ زیرا ملکوت آسمان از ایشان است» (متی: ۳: ۵). این بشارت در بسیاری از فقرات دیگر (از جمله: متی: ۴: ۱۷؛ لوقا: ۱۲: ۱۳؛ متی: ۱۰: ۵؛ متی: ۱۹: ۵؛ متی: ۵: ۲۰؛ متی: ۱۴: ۴۱؛ مرقس: ۱۰: ۱۵؛ متی: ۱۴: ۴۳؛ لوقا: ۱۸: ۲۵؛ مرقس: ۱۰: ۲۴؛ لوقا: ۲۰: ۲۶) بیان شده است.

در کتاب مقدس، خداوند ایوب را با ریاضت و سختی می‌آزماید و در نهایت او به یک مرد کامل تبدیل می‌شود، خدا به ارمیا دستور ریاضت داد تا بر خودش تسلط یابد تا مبادا در گناهان مردمان فاسد شریک شود، رهبانیت قوانین ریاضتی زیادی دارد مثل روزه، دعا و عبادت، گیاه‌خواری، گوشه‌نشینی، دوری از لذایذ دنیوی و... به همین دلایل راهبان خود را در سختی قرار می‌دهند تا مبادا در گناه بیفتند حتی بعضی از فرقه‌های رهبانی مثل اپوس دئی^۱ برای ریاضت از زنجیر استفاده می‌کنند و یا بعضی از رهبانان از شلاق یا ترکه استفاده می‌کنند. (فعالی، ۱۳۸۶، ص ۲۵-۸۰)

از برخی از عبارات کتاب مقدس اهمیت تهذیب نفس استفاده می‌شود. در برخی موارد تهذیب نفس حیات و عدم آن، گمراهی معرفی شده است. (امثال ۱۰: ۱۷) از نظر کتاب مقدس هر فردی که تهذیب نفس را رها کند، خواهد مُرد و جان خود را حقیر شمرده است و در مقابل هر کس که تهذیب نفس کند، عقل را به دست آورده است. (امثال ۱۵: ۱۰ و ۳۲) در برخی عبارات ذکر شده که بهترین زمان برای رها شدن از یوغ‌ها جوانی است. (مراثی ۳: ۲۷) در عبارت دیگری آمده که «خود را در این امر، ریاضت می‌دهم تا پیوسته ضمیر خود را به‌سوی خدا و مردم بی‌لغزش نگاه دارم.» (اعمال ۲۴: ۱۶) این عبارات و عبارات دیگر از عهدین (اول قرن‌تین ۹: ۲۵ و ۲۷؛ اول تسالونیکیان ۵: ۱۴؛ عبرانیان ۱۲: ۱۱) نشان از اهمیت و جایگاه تهذیب نفس است.

راهکارهای قرآن در تهذیب نفس از رذیله حسد

حسود چشم دیدن برتری دیگری را ندارد و همواره خواهان آن است که محسود علیه نعمتی را نداشته باشد یا اگر دارد از دست بدهد. بدترین حالت حسادت آن است که این رذیلت در روح و روان شخص رسوخ نماید و تنها به آرزو محدود نشود؛ چرا که هرگاه از دایره نیت و آرزو بیرون آید، تبدیل به فعل و عمل می‌شود و اقداماتی را نیز برای تحقق خواسته خویش انجام می‌دهد. به‌طور کلی دو نوع راهکار برای درمان حسد از نظر قرآن می‌تواند ذکر کرد. یکی راهکارهای شناختی و دیگری راهکارهای عملی تهذیب نفس از حسد است. در ادامه به بررسی این راهکارها پرداخته می‌شود.

راهکارهای شناختی تهذیب نفس از حسد

در قرآن کریم، برای جبران ضعف شناختی انسان‌ها که منجر به حسادت می‌شود راه‌های متعددی وجود دارد، این روش‌ها که قرآن متذکر شده عبارت‌اند از:

شناخت حسد

اگر هر انسانی نسبت به کارهایی که انجام می‌دهد شناخت کافی داشته باشد، می‌تواند نسبت به انجام یا عدم انجام آن کار بهتر تصمیم بگیرد. خداوند راجع به حسادت برخی از افراد نسبت به همراهان پیامبر (ص) قبل از فتح خیبر چنین می‌فرماید: «قُلْ لَنْ تَنْبَغُوا كَذَلِكَ قَالِ اللَّهُ مِنْ قَبْلِ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا» (الفتح: ۱۵)؛ خداوند در این آیه عده از افراد را که قبل از صلح حدیبیه به خاطر حسادت همراه پیامبر (ص) نشدند را از شرکت در فتح خیبر منع کرده است. همچنین «ریشه تمام بدبختی‌های آن‌ها جهل و نادانی و بی‌خبری ذکر شده است که همیشه دامن‌گیر آن‌ها بوده است. جهل در مورد خداوند و عدم معرفت مقام پیامبر ص و بی‌خبری از سرنوشت انسان‌ها و عدم توجه به ناپایداری ثروت دنیا است.» (مکارم شیرازی، ج ۲۲، ص ۵۹)

شخص حسود باید روی دو چیز اندیشه کند، یکی پیامدها و آثار ویرانگر حسد از نظر روح و جسم و دیگر ریشه‌ها و انگیزه‌های پیدایش حسد. فرد حسود باید بیندیشد که این بیماری اخلاقی به‌زودی جسم او را بیمار می‌کند، مانند خوره روح او را می‌پوساند و می‌خورد و از بین می‌برد، خواب و آرامش را از او سلب می‌کند و هاله‌ای از غم و اندوه همیشه اطراف قلب او را گرفته است و از آن بدتر اینکه مطرود درگاه خدا می‌شود و به سرنوشتی همچون ابلیس و قابیل گرفتار می‌آید و تازه با همه این‌ها نیز نمی‌تواند به مقصود خود یعنی زوال نعمت محسود برسد. بی‌شک مرور بر این آثار و پیامدها و بررسی مکرر احادیث نابی که در این زمینه آمده، تأثیر بسیار مثبتی در درمان این بیماری اخلاقی دارد. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۴۷)

بنابراین اگر هر فردی نسبت کاری که انجام می‌دهد، شناخت کافی داشته باشد، می‌تواند نسبت به آن کار بهتر تصمیم بگیرد. فرد حسود نیز زمانی که به‌طور کامل حسد را شناخت راحت‌تر می‌تواند آن را ترک نماید و خودش در برای زندگی‌اش بیشتر تلاش کند تا به موفقیت برسد و موفقیت‌های دیگران تأثیری روی زندگی او نخواهد گذاشت.

اندیشیدن در عاقبت رذیله حسد

تفکر در عواقبی که رذایل اخلاقی با خود به دنبال دارند، از اصلی‌ترین عوامل بازدارنده انسان از ابتلای به آن‌ها و یا عادت به آن‌هاست. از جمله راهکارهای قرآن در دوری از رذیلت حسد این است که حسود بداند حسد خسران دنیا و عقبی را برایش به ارمغان می‌آورد. همچنین با حسد از زوی اولیاء خدا خارج شده و با شیطان و کفار هم مسلک گشته است. چه اینکه اولیاء خدا بندگان او را دوست دارند و ابلیس و کفار پیوسته برای مؤمنین آرزوی بلاء می‌کنند و زوال نعمت آن‌ها را خواستارند. خدای تعالی می‌فرماید: «إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُوهُمْ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا؛ اگر نیکی به شما برسد آن‌ها را ناراحت می‌کند و اگر حادثه ناگواری برای شما رخ دهد خوشحال می‌شوند» (آل عمران / آیه ۱۲۰)

از جمله آثار شوم حسد که در قرآن به آن اشاره شده، قتل‌ها و جنایت‌ها است، چنان که در داستان هابیل و قابیل قابل ملاحظه است. در آیه شریفه آمده: «و اتل نبأ ابني آدم بالحق اذا قرَّباً قرباناً...» (سوره مائده، آیه ۲۷)

جنایت بعدی مربوط به داستان حضرت یوسف (ع) است؛ آنگاه که برادران او از روی حسد تصمیم به قتل او گرفتند و او را در چاهی افکندند. (به خاطر بیاور) زمانی که یوسف به پدرش گفت: «پدرم، من در خواب دیدم که یازده ستاره و ماه و خورشید در برابر من سجده می‌کنند» گفت: فرزندم، خواب خود را برای برادرتان بازگو نکن که برای تو نقشه خطرناک می‌کشند، زیرا که شیطان دشمن آشکار انسان است. (یوسف / آیه ۴ و ۵)

در قرآن کریم آیات دیگری راجع به حسد قوم یهود نسبت به مسلمانان و پیامبر اسلام وجود دارد که حاکی از خطری است که از این ناحیه ایشان را تهدید می کرده است و آن این است که حسد ناپود کننده ایمان و آفت دین و نابود کننده نیکی ها و رسیدن به کفر و تفکرات کفرآمیز است که خدای متعال برای دفع آن می فرماید: «وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ، بگو: به خدا پناه می برم از شر حسود هنگامی که حسد بورزد»، (فلق / آیه ۵)

داستان هایبیل و قابیل و برادران یوسف و قوم یهود و داستان های عبرت آموز دیگر داستان هایی است که در قرآن بیان شده که عاقبت شوم حسادت را بیان می کنند و اندیشیدن در عاقبت این رذیله از عوامل بازدارنده این رذیلت در انسان است.

شناخت عطایای الهی

از دیگر راهکارهای مبارزه با حسد، شناخت عطایای الهی در زندگی است. چنانچه خداوند متعال در قرآن می فرماید: «أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ آتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا» (نسا / آیه ۵۴) این آیه می فرماید: چرا از اعطای چنین منصبی به پیامبر اسلام (ص) و خاندان بنی هاشم تعجب و وحشت می کنید و حسد می ورزید؛ در حالی که خداوند به شما و دودمان آل ابراهیم، کتاب آسمانی و حکمت و دانش و حکومت پهنآوری (همچون حکومت موسی و سلیمان و داود) داد؛ اما متأسفانه شما مردم ناخلف آن سرمایه های معنوی و مادی پر ارزش را بر اثر شرارت و قساوت از دست دادید. (مکارم شیرازی، ۱۳۸۲: ج ۳، ص ۴۲۰)

حسادت دشمن لطف خداست، حسود از سرنوشت عصبانی است. ابن مسعود گفت: آیا با لطف خدا دشمنی نمی کنی؟ گفته شد: چه کسی با لطف خدا دشمنی می کند؟ فرمود: کسانی که مردم را نسبت به آنچه خدا به آن ها ارزانی داشته حسادت می کنند. قرطبی، ۱۳۶۸، ج ۱، ص ۱۴۰۹)

توجه و شناخت نسبت به علم و حکمت خدا

از دیگر راه های مبارزه با حسد، از دیدگاه قرآن کریم، توجه و شناخت نسبت به علم و حکمت خدا است. چنانچه می فرماید: «وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِلْجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ...» «برترین هایی را که خدا برای بعضی از شما بر بعضی دیگر قرار داده آرزو نکنید، مردان نصیبی از آنچه به دست می آورند دارند و زنان نیز نصیبی (و نباید حقوق هیچ یک پایمال گردد)....» (نسا / آیه ۳۲)

خداوند انسان ها را از جهت درجات، مختلف قرار داده و به صفات خاصی مانند (زیرکی، شجاعت، علو همت، قاطعیت عزم و...) آن ها را در جامعه متفاوت نموده و در نتیجه افراد بالاتر، افراد زیردست را

مسخر و تحت فرمان خود در می آورند و به خدمت خود می گیرند و اساس زندگی اجتماعی بر همین اصل استوار است.) طباطبایی، ۱۳۷۴: ج ۱۸، ص ۱۴۹)

بنابراین اگر فرد حسود نسبت به کارهای خداوند شناخت کافی داشته باشد و بتواند علیم و حکیم بودن خداوند را خود درک نماید، دیگر گرفتار حسادت نخواهد شد.

۱- ۷-۲- راهکارهای عملی تهذیب نفس از حسد

بر اساس آیه ۵ سوره فلق، حسود نه تنها آرزوی زوال نعمت از دیگری می کند، بلکه با فعل خود بر آن است تا این زوال تحقق یابد. از این رو حسادت فعلی و عملی بسیار خطرناک تر معرفی شده است. بر این اساس خداوند با آوردن فعل ماضی حسادت «اذا حسد» و پناه جستن از آن به خداوند، می خواهد نشان دهد که چگونه حسادت عملی می تواند شدیدتر و زیان بارتر باشد. (فلق / آیات ۱ و ۵: ابن عاشور، بیّنات، ج ۳۰، جزء ۳۰، ص ۶۳۰)

حسود کسی است که آرزوی از بین رفتن نعمت برادر خود را دارد و تلاش خود را برای رفع آن در صورت توانایی انجام می دهد، زیرا او در تلاش برای رساندن آسیب و شر و جلوگیری از خیر است. (البطاولی، ۱۳۹۸، ص ۱۰)

در ادامه به بررسی راهکارهای عملی تهذیب نفس از رذیله اخلاقی حسد پرداخته می شود.

تقویت ایمان نسبت به خداوند

ریشه تمام ارزش های اخلاقی ایمان به خداست و داشتن ایمان متوقف بر معرفت و شناخت است. هر چه شناخت انسان زنده تر و عمیق تر باشد ایمان وی نیز به همان نسبت می تواند زنده تر و عمیق تر گردد. نتیجه طبیعی این دو مقدمه آن است که علم و معرفت نسبت به متعلق ایمان در زمره اصول و ریشه های ارزش های اخلاقی شمرده شود. (مصباح یزدی، ۱۳۸۳: ج ۱، بخش دوم)

از نظر معنوی حسد نشانه کمبود شخصیت و نادانی و کوتاه فکری و ضعف و نقص ایمان است، زیرا حسود در واقع خود را ناتوان تر از آن می بیند که به مقام محسود و بالاتر از آن برسد و لذا سعی می کند محسود را به عقب برگرداند، به علاوه او عملاً به حکمت خداوند که بخشنده اصلی این نعمت ها است معترض است و نسبت به اعطای نعمت به افراد از طرف خداوند ایراد دارد. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۳، ص ۴۲۴)

در زمینه رابطه ایمان و حسد، امیرالمؤمنین علی بن ابیطالب علیه السلام می فرماید: «لَا تُحَاسِدُوا فَإِنَّ الْحَسَدَ يَأْكُلُ الْإِيمَانَ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ» (حرانی، ۱۴۰۴، صص ۱۵۱-۱۵۰)؛ بر یکدیگر حسد موزید همانا حسد ایمان را می خورد چنانکه آتش هیزم را.

وقتی ایمان انسان زیاد گشت و به حدی از کمال رسید که مقام پروردگارش و موقعیت خود را شناخت و فهمید که تمامی امور به دست خدای سبحان است، در این موقع بر خود حق و واجب می‌داند که بر او توکل کرده و تابع اراده او شود و او را در تمامی مهمات زندگی خود وکیل خود گرفته به آنچه که او در مسیر زندگی‌اش مقدر می‌کند رضا داده و بر طبق شرایع و احکامش عمل کند، اوامر و نواهی‌اش را بکار می‌بندد. (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۹، ص ۱۱)

بنابراین فرد حسود می‌بایست ایمان خودش را نسبت به خداوند افزایش دهد تا بتواند در تمام مراحل زندگی به دور از هر گونه حسادت قدم بردارد.

افزایش روحیه قناعت

افزایش روحیه قناعت برای مبارزه با رذیله حسد از جمله راهکارهای دیگر قرآن کریم است. در قرآن حیات دنیا به عنوان متاع غرور و فریب معرفی شده است: «وما الحیوه الدنیا الا متاع الغرور» (حدید / آیه ۲۰) جمله «دنیا متاع غرور است» مفهومش این است که دنیا وسیله و ابزاری برای فریبکاری، فریب دادن خویشتن و فریب دیگران است. البته این در مورد کسانی است که دنیا را هدف نهائی قرار می‌دهند و به آن دل می‌بندند و آخرین آرزوی‌شان وصول به آن است؛ اما اگر مواهب این جهان مادی وسیله‌ای برای وصول به ارزش‌های والای انسانی و سعادت جاودان باشد هرگز دنیا نیست، بلکه مزرعه آخرت و پلی برای رسیدن به آن هدف‌های بزرگ است. (مکارم شیرازی، ۱۳۸۲: ج ۵، ص ۱۰۵)

در ذیل همین آیه امام سجّاد (علیه السلام) می‌فرماید: علامت کسانی که در دنیا زاهد و پارسایند ... نمی‌شنوید که خداوند اعلام نموده دنیا بی‌ارزش است و کامل نیست. (مجلسی، ۱۳۹۷: ج ۷۵، ص ۱۲۸ و حرانی، ۱۳۸۲: ص ۲۷۲)

هم چنین، پیامبر عظیم‌الشان اسلام می‌فرماید: «احمقترین مردم آن کس است که به دنبال دنیا بیفتد» (مجلسی، ۱۳۹۷: ج ۷۴، ص ۹۴ و ج ۷۴، ص ۹۴ و طبرسی، ۱۳۷۰: ص ۴۴۶)

منظور از قانع بودن به مقدار کفایت این است که حداقل لازم زندگی را داشته باشد، زیرا بالاتر از آن خالی از مسئولیت نیست و کمتر از آن خالی از ذلت. قانع بودن به مقدار کفایت به قدری اهمیت دارد که در حدیث معروفی از پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) نقل شده که با یارانش از بیابانی می‌گذشت، ساربانی در آنجا بود، حضرت برای رفع عطش یا برای نیاز به غذا مقداری شیر از او طلب کردند (البته در برابر وجه) و او بخل ورزید و گفت: آنچه از شیر در پستان و یا در ظرف‌هاست همه برای صبحانه و شام قبیله است و به دیگری نمی‌رسد. پیامبر در حق او دعا کرد: خداوند مال و فرزندان‌اش را افزایش ده. بعداً به چوپان دیگری رسید و همین درخواست را نمود. چوپان نه تنها شیری را که در ظرف داشت بلکه آنچه در پستان گوسفند بود را نیز دوشید و به عنوان هدیه، با احترام به نزد پیامبر آورد و به آن حضرت تقدیم کرد. پیغمبر در حق او نیز دعا کرد؛ ولی چنین عرضه داشت: «اللَّهُمَّ ارْزُقْهُ الْكَفَافِ» خداوند به حد

کفاف به او مرحمت کن» بعضی از یاران تعجب کردند که چگونه در حق آن بخیل پیغمبر اکرم دعای فزونی مال و فرزند کرد ولی درباره این مؤمن سخاوتمند داعی کمتر از آن فرمود. از این مطلب سؤال کردند و پیامبر در جواب فرمود: «إِنَّ مَا قَلَّ وَكَفَى خَيْرٌ مِّمَّا كَثُرَ وَاللَّهِ؛ مقدار کم که برای زندگانی انسان کافی باشد بهتر از مقدار فراوانی است که آدمی را از خدا غافل سازد». کلینی، ۱۳۸۱: ج ۲، ص ۱۴۰، ح ۴)

بنابراین زمانی که روحیه قناعت در فردی وجود داشته باشد، نسبت به آنچه دیگران دارند حسادت نمی‌ورزد و سعی می‌کند داشته‌های خود را فزونی بخشد.

طلب فضیلت

درخواست از فضل خدا، راه بهره‌مندی از عطایای الهی و نجات از حسادت به دیگران است. «ولا تمنوا ما فضل الله به بعضكم على بعض للرجال نصيب مما اكتسبوا وللنساء نصيب مما اكتسبن وسلوا الله من فضله ان الله كان بكل شيء عليم»، برتری‌هایی را که خدا برای برخی از شما بر برخی دیگر قرار داده آرزو نکنید) این تفاوت‌ها طبیعی و حقوقی برای حفظ نظام زندگی شما، بر طبق عدالت است) مردان نصیبی از آنچه به دست می‌آورند دارند و زنان نیز نصیبی از فضل و رحمت و برکت خدا، برای رفع تنگناها طلب کنید و خداوند بر همه چیز داناست) «نسا / آیه ۳۲)

«وسئلوا الله من فضله ان الله كان بكل شيء عليم»، اگر در خواستی دارید از فضل خدا طلب کنید که او به همه چیز داناست «یعنی به جای حسد ورزیدن به دیگران و کینه داشتن سعی کنید با تلاش خود از خدا و فضل او مدد بجوید و خود را بی‌نیاز سازید، چون خداوند نسبت به تفاوت‌های بین شما و آنچه در باطن دارید آگاه است و هرگز نسبت به مصالح جاهل نیست و در حکمش خطا نمی‌کند.

(طباطبایی، ۱۳۷۴: ج ۴، ص ۵۳۱)

در دعای مکارم اخلاق می‌خوانیم که:

الهی عنایت کن که به جای آنچه شیطان در دلم می‌افکند از آرزوی باطل و بدگمانی و حسد، یاد عظمت تو کنم) آیتی، ۱۳۹۵: دعای (۲۲)

بنابراین از جمله روش‌های تهذیب نفس از ردیلت حسد از نظر قرآن، طلب فضیلت است، چنانچه در قرآن می‌فرماید: بهترین کسی را که مورد غبطه قرار گیرد کسی می‌داند که به دستور خداوند در کار خیر سبقت می‌جوید). بقره / آیه ۱۴۸؛ مائده / آیه (۴۸)

راهکارهای عهدین در تهذیب نفس از ردیله حسد

در آموزه‌های عهدین مشاهده می‌شود که وقتی کلمه «حسادت» به کار برده می‌شود، در واقع این مفهوم را می‌رساند که به چیزی که دیگری دارد و فرد ندارد رشک می‌ورزد. این نوع رشک، گناه است و

خصلت یک مسیحی نیست؛ و نشان می‌دهد که فرد هنوز توسط امیال خودش کنترل می‌شود. روش و راهکارهایی که در عهدین برای مبارزه با رذیلت حسد بیان شده عبارت‌اند از:

راهکارهای شناختی تهذیب نفس از حسد

در عهدین به یک راهکار شناخت جهت تهذیب نفس از حسد یاد شده است. در ادامه به بررسی آن پرداخته می‌شود.

تفکر در عاقبت شوم حسد

تفکر در عواقبی که رذیلت حسد با خود به دنبال دارد، از جمله عوامل بازدارنده انسان از ابتلای به این رذیلت است. از جمله راهکارهای عهدین در دوری از رذیلت حسد این است که حسود بداند حسد چه عواقب شومی را برایش به ارمغان می‌آورد: «آرامش فکری به بدن سلامتی می‌بخشد، ولی حسادت استخوان را می‌پوساند». (امثال، ۱۴: 30) همچنین در عاقبت حسادت آمده: «چون هر جا حسد و خودخواهی هست در آنجا بی‌نظمی و شرارت است» (یعقوب، ۳: 16) در عبارت دیگری آمده است: «ای برادران پشت سر دیگران از آن‌ها شکایت نکنید، مبادا خود شما محکوم شوید- چون داور عادل آماده داوری است». (یعقوب، ۵: 9) همچنین در عبارت دیگری آمده است: «بنابراین شما باید همه نوع بغض و کینه و فریب و ریاکاری و حسادت و بدگویی را از خود دور سازید». (پطرس اول، ۲: 1)

راهکارهای عملی تهذیب نفس از حسد

در کتاب مقدس نیز چندین راهکار عملی برای تهذیب نفس از حسد ذکر شده است. در ادامه به بررسی آن‌ها پرداخته می‌شود.

داشتن محبت نسبت به دیگران

کتاب مقدس به ما می‌گوید باید نوع کامل محبتی که خدا برایمان دارد را داشته باشیم تا از رذایل اخلاقی در امان بمانیم. در عبارتی می‌خوانیم: «محبت بردبار و مهربان است، در محبت حسادت و خودبینی و تکبر نیست». (اول قرنتیان 13: 4) همچنین جای دیگری آمده: «محبت رفتار ناشایسته ندارد، خودخواه نیست، خشمگین نمی‌شود و کینه به دل نمی‌گیرد». (اول قرنتیان 13: 5)

در این عبارات، محبت به عنوان عامل جلوگیری از حسادت معرفی شده است. در واقع می‌توان گفت زمانی که فردی محبت دیگران را در دل داشته باشد، این امر مانع از بروز حسادت در او نسبت به آن‌ها می‌شود.

تمرکز بر خدا و عدم تمرکز بر امیال

در عهدین حسادت در شمار ردیلت‌هایی آمده که دچار شدن به آن دوری از خدا را به همراه دارد. از همین رو برای درمان آن تمرکز بر خدا به عنوان راهکار معرفی شده است. در عبارتی آمده: «اعمال طبیعت نفسانی آشکارند: زنا، ناپاکی، هرزگی، بت‌پرستی، افسونگری، دشمنی، ستیزه‌جویی، رشک، خشم، خودخواهی، اختلافات، دسته‌بندی، حسادت، مستی، عیاشی و امثال این‌ها، اکنون مانند گذشته به شما می‌گوییم: کسانی که چنین اعمال را بجا آورند در پادشاهی خدا نصیبی نخواهند داشت». (غلاطیان 21-19: 5)

در این عبارت فرد حسود، از قلمرو پادشاهی خداوند خارج می‌شود. در واقع در این عبارت بیان شده که چنین فردی مورد توجه خداوند نیست.

در کتاب مقدس در عبارت دیگری بیان شده: «کسی که خودپسند و بی فهم است و تمایل ناسالمی به مجادله و منازعه بر سر کلمات دارد. این، باعث حسادت، دسته‌بندی، توهین و بدگمانی و مباحثات دائمی در بین اشخاص می‌شود که در افکار خود فاسد و از حقیقت دور هستند، آن‌ها گمان می‌کنند که خداپرستی وسیله‌ای برای کسب منفعت است» (تیموتائوس اول، 6: 4-5):

«هر چه بیشتر بر خودمان و امیالمان تمرکز کنیم، کمتر قادر خواهیم بود بر خدا تمرکز کنیم. وقتی که قلبمان را به روی حقیقت سخت می‌سازیم، نمی‌توانیم به عیسی مسیح خداوند روی آوریم و بگذاریم که او ما را شفا دهد. زیرا ذهن این مردم کند گشته، گوش‌هایشان سنگین شده و چشمانشان بسته است و گرنه چشمانشان می‌دید و گوش‌هایشان می‌شنید و می‌فهمیدند و بازگشت می‌کردند و من آنان را شفا می‌دادم» (متی 13: 15)

اما وقتی اجازه دهیم که روح القدس ما را کنترل کند، ثمره نجاتمان را در ما به بار خواهد آورد که محبت، خوشی، آرامش، صبر، مهربانی، نیکویی، وفاداری، فروتنی و خویش‌ن‌داری است و دور شدن از همه رداییل اخلاقی از جمله حسد است. اما ثمره‌ای که روح القدس به بار می‌آورد: محبت، خوشی، آرامش، بردباری، مهربانی، خیرخواهی، وفاداری، فروتنی و خویش‌ن‌داری است که هیچ قانونی که بر خلاف چنین کارها باشد، وجود ندارد». (غلاطیان 23-22: 5)

تشویق بر قناعت

حسود بودن حاکی از آن است که ما از آنچه خدا به ما داده است خشنود و راضی نیستیم. کتاب مقدس به ما می‌گوید که به آنچه داریم قانع باشیم، زیرا خدا هرگز ما را تنها نخواهد گذاشت و رها نخواهد کرد. در این زمینه چنین آمده است: «نگذارید عشق به پول، حاکم زندگی شما باشد بلکه به آنچه دارید قانع باشید؛ زیرا خدا فرموده است: «من هرگز شما را تنها نخواهم گذاشت و ترک نخواهم کرد».

(عبرانیان 13: 5)

و در فقره‌ای دیگر چنین آمده است: «نمی‌توانی هم بنده خدا باشی و هم بنده پول» (متی 20:6):

خواندن دعا و کتاب مقدس

برای مبارزه با حسادت، لازم است که بیشتر شبیه خداوندان عیسی مسیح شویم و کمتر شبیه خودمان. ما می‌توانیم از طریق مطالعه کتاب مقدس، دعا و مشارکت با ایمان‌داران بالغ با او آشنا شویم. وقتی یاد می‌گیریم که به دیگران خدمت کنیم، آن زمان است که قلبمان شروع به تغییر خواهد کرد. در این زمینه چنین آمده است: «در کتاب مقدس عبری، نمونه‌های زیادی وجود دارد که نشان می‌دهد وقتی انسان در برابر اراده‌ی الهی نافرمانی میکند، با تجربیات سختی مواجه می‌شود؛ بنابراین اغلب لازم است که زدودن و پالایش صورت بگیرد». «پاندر، ۱۳۸۶: ج 1، ص 67

در کتاب اِشعای نبی آمده است: «خطای شما در میان شما و خدای شما حایل شده است و گناهان شما روی او را از شما پوشانیده است تا نشود؛ زیرا که دستهای شما به خون و انگشتهای شما به شرارت آلوده شده است». «۵۹: ۲/۴)

مقایسه تطبیقی قرآن و عهدین در تهذیب نفس از حسد

ادیان الهی در قرآن و عهدین در جهت هدایت پیروان خود، آنان را از گرفتاری و سقوط در پرتگاه رذایل اخلاقی بیم می‌دهند و در شناساندن آن به مؤمنان تلاش می‌کنند.

در قرآن و عهدین به بحث حسد اشاره شده و راهکارهایی برای تهذیب نفس از این رذیله اخلاقی در نظر گرفته شده است. در هر دو متن راهکارهای تهذیب نفس به دو دسته راهکارهای شناختی و عملی تقسیم شده است.

در قرآن، راهکارهای شناختی تهذیب نفس از حسد چهار مورد است، در حالی که در عهدین تنها یک راهکار شناختی ذکر شده است. اندیشیدن در عاقبت و آثار حسد وجه مشترک قرآن و عهدین در بحث تهذیب نفس از حسد است. البته لازم به ذکر است که عاقبت و آثار حسد از نظر قرآن و عهدین تا حدودی متفاوت ذکر شده است. در واقع در هر متن به فراخور شرایط مخاطبان خود به آثاری از حسد اشاره شده است.

از لحاظ راهکارهای عملی تهذیب نفس از حسد، بحث توجه به قناعت و تقویت ایمان به خداوند، مشترک است. توحید و عبودیت، از دیدگاه قرآن بنیادی‌ترین روش در روش‌های مبارزه با رذایل اخلاقی از جمله حسد و درمان این بیماری، محسوب می‌شود، به این صورت که توحید و عبودیت، باعث دگرگونی اساس تفکر انسان می‌شود و باعث از بین رفتن رذایل اخلاقی شده، همان گونه که مهم‌ترین انگیزه رعایت اخلاق را برای رسیدن به همه خیرات در انسان زنده می‌کند، احتجاج قرآن بر توحید عبودی آن است که تنها کسی که سزاوار پرستش و خضوع و اطاعت است که خالق انسان و پرورش

دهنده استعدادها مالک مرگ و حیات و نفع و ضرر او باشد. بندگی را می‌توان روح لازم در کالبد صفات و رفتارهای اخلاقی دانست که منجر به تحقق اخلاق در صورت عالی می‌شود و آن را از سطح امر و نهی‌های خشک فراتر می‌برد و به آن عمق و جان تازه‌ای می‌دهد، در این الگو، مؤلفه‌های ایمان و عبودت، راهبردی بنیادین در اصلاح نفس و تهذیب آن دارد. راهکار قرآن کریم برای از بین بردن حسد، توصیه به توحید و معرفت خداوند است، شناخت بیماری حسد و پیشگیری از ابتلا به آن است، در مرحله بعدی در صورت ابتلا به حسد و بروز این بیماری نفسانی، نخستین گام شناخت خداوند و معرفت زایی است، این معرفت چندین لایه را شامل می‌شود: باور به عطایای الهی و اعتقاد به شر و سرانجام پلیدی این بیماری و باورمندی و توجه به علم و حکمت خداوند و مرحله بعد افزایش روحیه قناعت، طلب فضیلت و اصلاح آخرت از مواردی است که در آموزه‌های دینی برای پرورش اراده و مبارزه با حسد پیش‌بینی شده است.

کتاب مقدس به تهذیب نفس توصیه می‌کند و آن را راهی برای تسلط بر نفس می‌داند، هدف نهایی در کتاب مقدس کمال و سعادت مجموعه خلقت هستی است و نهایتاً هدف نهایی این نظام، که با وجود خدا در ارتباط است، دارای جنبه‌ای مذهبی و معنوی است نه دنیوی؛ زیرا این هدف نهایی که با سعادت توأم است از سوی خدا تعیین شده و انسان را با او پیوند می‌دهد، به همین دلیل مسیحیت نیز همانند دیگر ادیان الهی در جهت هدایت پیروان خود، آنان را از گرفتاری از رذایل اخلاقی بیم می‌دهد و در شناساندن آن به مؤمنان تلاش می‌کند، از جمله رذیلت‌های اخلاقی که مسیح (ع) (پیروان خود را از شر و گرفتاری آن بیم می‌دهد رذیلت حسد است، راهکارها و روش‌های مبارزه با رذیلت حسد در عهدین این طور معرفی شده است که کتاب مقدس به ما می‌گوید نخست باید نوع کامل محبتی که خدا برایمان دارد را داشته باشیم تا از حسد و دیگر رذایل اخلاقی در امان بمانیم، برای اینکه قلبمان را برای شناخت حقیقت نرم کنیم تا می‌توانیم کمتر بر خودمان و امیالمان تمرکز کنیم و هر چه بیشتر بر خدا تمرکز کنیم تا بتوانیم به عیسی مسیح خداوند روی آوریم و بگذاریم که او ما را از شر حسد شفا دهد و همچنین تشویق بر قناعت و خواندن دعا و کتاب مقدس برای مبارزه با حسادت، لازم است که بیشتر شبیه خداوندمان عیسی مسیح شویم و کمتر شبیه خودمان.

تعالیم عیسی مسیح در اناجیل اربعه بیشتر جنبه اخلاقی دارد تا بیان احکام شرعی، لذا به وفور در باب رذایل اخلاقی سخن گفته و به پرهیز از آن توصیه کرده است؛ اما قرآن کریم آموزه‌های اخلاقی خود را در کنار اعتقادات اصولی و احکام فقهی در اوج زیبایی و تناسب بیان می‌کند.

نتیجه‌گیری

متون دینی در میان منابع قابل استفاده برای شناخت پیروان ادیان به دلیل اینکه دارای قداست هستند و در ایجاد همگرایی و یا واگرایی تأثیر مهمی داشته و نسبت به رفتار و کنش‌های دینی دین‌داران از وضوح و خلوص بیشتری بهره‌مندند، از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند. از این‌رو برای آشنایی بهتر از باورها و آموزه‌های دینی یک دین اهمیت بیشتری دارند، آنچه در این پژوهش هدف بود مقایسه تطبیقی بین قرآن و عهدین بود، در این پژوهش از بررسی جایگاه رذایل اخلاقی در نظام‌های اخلاقی قرآن کریم و عهدین و نیز مقایسه روش‌های تهذیب نفس از رذایل مطرح‌شده به‌طور خاص رذیلت حسد در آن‌ها این نتایج حاصل شد:

در قرآن و عهدین بر شناخت رذایل و دوری از آن‌ها تأکید می‌شود، اشتراکات اخلاقی موجود در اناجیل اربعه و قرآن کریم نشانگر صدور آموزه‌های اخلاقی آن‌ها از منبعی واحد است؛ اما تفاوت‌هایی در بیان رذایل اخلاقی آموزه‌های اخلاقی این متون به چشم می‌خورد که جامعیت قرآن کریم و برتری تعالیم آن را به اثبات می‌رساند.

از جمله نتایج این مقاله، دستیابی به آیات قرآن در کم و کیف بیان رذیلت حسد و معرفی این رذیلت اخلاقی است. فراوانی امثال و حکایات و تشبیهات قرآن، بیان جزئیات و جنبه‌های مختلف این رذیلت اعم از: سرچشمه و مبدأ، آثار و نتایج آن و عواقب و سرانجام حسودان و نظایر آن سند این ادعاست.

در بیشتر موارد، چنان که در مقایسه‌ها دیده می‌شود، تعالیم قرآن کریم از نظر بیان و معرفی رذیلت اخلاقی حسد، ریشه‌یابی و تحلیل و تجزیه مطالب، به کار بردن صناعات ادبی به‌جا و مناسب، اشاره به وقایع تاریخی مرتبط با این موضوع، تبیین و تشریح دقیق جنبه‌های مختلف این رذیلت و تعیین تکلیف برای پیروانش بر اناجیل اربعه برتری دارد.

لازم به ذکر است که در اکثر موارد، عبارت‌ها و آیات مربوط به رذیلت‌ها و بنیان‌های ارزش اخلاقی بسیار بیشتر از فقرات اناجیل اربعه است؛ به تعبیر دیگر برتری آیات قرآن یا برتری عددی آن غیرقابل انکار است؛ به‌طوری که در برابر فقره حسد، تعداد بسیاری آیه قرار می‌گیرد، اما در عهدین نیز شاهد تأکید بر شناخت رذایل و تأکید بر دوری از آن‌ها هستیم و از جمله رذیلت‌هایی که با بیان نمونه‌های ذکر شده به دوری از آن‌ها تأکید شده رذیلت حسد است تا هدف نهایی در کتاب مقدس که همان کمال و سعادت است حاصل گردد.

منابع

قرآن کریم

- کتاب مقدس) عهدین)، ترجمه تفسیری انجمن کتاب مقدس
آیتی، عبدالحمید (1395)، ترجمه صحیفه سجادیه، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی .
ألوسی، محمود بن عبدالله (1415) ق)، روح المعانی، بیروت: ناشر دار الکتب العلمیه.
ابن عاشور، محمد طاهر) بی تا)، تفسیر التحریر والتنویر، تونس: مؤسسه التاریخ العربی.
ابن اثیر، مبارک بن محمد (1367)، النهایه فی غریب الحدیث و الأثر، قم: مؤسسه مطبوعاتی.
ابن فارس، ابی الحسین (1442)، المعجم المقاییس اللغة، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
امینی، ابراهیم (1367)، خودسازی تزکیه و تهذیب نفس، قم: شفق، چاپ اعتماد.
البطاوی، رضا (1398)، حسد فی الاسلام، نشر بطاوی.
انجیل لوقا چه میگوید (1364)، تهران: کانون یوحنا ی رسول
انجیل مرقس چه میگوید) بی تا)، تهران: کانون یوحنا ی رسول
تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (1381)، تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، ترجمه مصطفی درایتی، تهران: ضریح آفتاب
جابرین، عبد الله بن عبد الرحمن بن) بی تا)، الحسد، بی جا: نشر سلمان بن عبد القادر ابوزید.
حرانی، ابومحمد (1382)، تحف العقول، ترجمه صادق حسن زاده، قم: انتشارات آل علی) ع).
دهخدا، علی اکبر (1377) لغت نامه دهخدا، تهران: دانشگاه تهران.
راغب اصفهانی، حسن بن محمد (1404) ق)، مفردات راغب، بی نا، مصر: چاپ دوم.
رامپوری، غیاث الدین محمد، منصور ثروت (1388)، غیاث اللغات، تهران: انتشارات امیرکبیر.
سادات، محمد علی (1373)، اخلاق اسلامی، تهران: ایران.
سید قطب (1394)، تفسیر فی ظلال القرآن، مترجم، مصطفی خرم دل، تهران: احسان.
شیر، عبدالله (1374)، اخلاق، مترجم محمد رضا جباران، قم: هجرت.
شاه جهان، محمد (1363)، منتخب اللغات عربی، تهران: انتشارات حوزه علمیه اسلامی.
شیخ صدوق (1374)، خصال، مترجم محمد باقر کمره ای، تهران: کتابچی.
طباطبایی، سید محمد حسین (1374)، المیزان فی تفسیر القرآن، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی حوزه علمیه قم.
طباطبایی بروجردی، سید حسین (1410) ق)، جامع احادیث الشیعہ، قم: الطباطبایی البروجردی.
طبرسی، حسن بن فضل (1370)، مکارم الاخلاق، قم: الشریف الرضی.
علم الهدی، سید محمد حسین (1394)، «تحلیل روش قران کریم در درمان حسد»، فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهش نامه اخلاق، صفحات 82-67، سال هشتم، شماره 37.
عمید، حسن (1377)، فرهنگ فارسی عمید، تهران: امیرکبیر.
غزالی، محمد بن محمد (1377)، کیمیای سعادت، تهران: گنجینه.
فیروزآبادی، محمد بن یعقوب (1412)، القاموس المحیط، بیروت: دارالاحیاء التراث العربی.

- قرطبی، محمد بن احمد (1368)، **الجامع الاحکام القرآن**، تهران: انتشارات ناصر خسرو.
- قمی، شیخ عباس (1380)، **مفاتیح الجنان**، مناجات خمس عشر، تهران: انتشارات علامه.
- کلینی، محمد بن یعقوب (1381)، **الکافی**، ج 5، تهران: اسوه.
- لیثی واسطی، علی بن محمد (1376)، **عیون الحکم و المواعظ**، تحقیق حسین حسینی بیرجندی، قم: دارالحديث.
- مجلسی، محمدباقر (1397) ق (، **بحار الانوار**، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- محمدی ری شهری، محمد (1378)، **میزان الحکمه**، ترجمه حمیدرضا شیخی، تهران: دارالحديث.
- مختار عمر، احمد (1429)، **معجم اللغة العربية المعاصرة**، القاهرة: عالم الكتب.
- مصباح، مجتبی (1378)، **فلسفه اخلاق**، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی قدس سره.
- مصباح یزدی، محمدتقی (1383)، **اخلاق در قرآن**، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- مکارم شیرازی، ناصر (1382)، **تفسیر نمونه**، قم: دارالکتب الاسلامی، گوهر اندیشه.
- نراقی، ملا احمد (بی تا)، **معراج السعادة**، قم: علمیه اسلامیه.
- نراقی، ملامهدی (1424) ق (، **جامع السعادت**، قم: مؤسسه اسماعیلیان.
- نوی، یحیی بن شرف (1379)، **ریاض الصالحین**، تهران: نشر احسان.
- همیسه، عبدالحمید (1430)، **ایاک و الحسد**، بی جا.

COPYRIGHTS

© 2025 by the authors. Licensee Islamic Azad University Jiroft Branch. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

ارجاع: انظاری ژاله، شیرینی راضیه، بابازاده عسکر، بررسی تطبیقی روش قرآن کریم و عهدین در تهذیب نفس از رذیلت حسد، فصلنامه مطالعات قرآنی، دوره ۱۶، شماره ۶۱، بهار ۱۴۰۴، صفحات ۱۳۷-۱۱۹.